

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Babürlü Devleti'nde Vekil ve Vezirlik Makamı Bağlamında Öne Çıkan İsimler (1556-1707)

Prominent Names in the Context of Wakil and Viziership in the State of Baburid (1556-1707)

Sevilay KARATAŞ YOZGAT^{a*}

^a Dr., Edime / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-8112-7975

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 18 Ocak 2024

Kabul tarihi: 10 Haziran 2024

Anahtar Kelimeler:

Babürlü Devleti,

Vekil,

Vezir,

Divan,

Mansab.

ÖZ

Türk devletlerinde hükümdar, devleti yöneten asıl idareci kabul edilmiştir. Her ne kadar iktidar erki hükümdar olsa da devletlerin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel anlamda çeşitli uğraş alanları olmuştur. Dolayısıyla hükümdarların, devletin farklı sahalarından bilgileri aktaran ve kendisine danışmanlık yapan bir yardımcıya ihtiyacı olmuştur. İşte bu noktada vekillik ve vezirlik müessesesi devreye girmiştir. Kuzey Hindistan'da kurulan Babürlü Devleti'nde de vekil ve vezirlik geleneği sürdürülmüştür. Özellikle Ekber Şah döneminden itibaren Babürlü hükümdarlarına stratejik anlamda destek olan, yol gösteren ve fikirleriyle ufuk açan vekil ve vezirler tarihe geçmiştir. Bu çalışmada Babürlü Devleti'nin kuruluşundan (1526) Evrenzib döneminin sonuna kadar (1707) siyasi alanda ün salmış isimlere yer verilmiştir. Vezirlik ve vekillik makamlarında bulunan isimler, yönetim çarklarının sağlıklı ve sorunsuz çalışabilmesi adına sorumluluk üstlenerek hükümdara bilgi vermiş ve danışmanlık yapmışlardır. Üstlendikleri görev ve yetkiler doğrultusunda devlet kademelerinin düzenli işleyişini tanzim etmişlerdir. Buradan yola çıkarak çalışmanın amacı; Babürlü Devleti siyasetinde varlık gösteren vekil ve vezirlik kurumunun kavram yanılgısını ortadan kaldırmak ve bu makamlar arasındaki hiyerarşiyi göstermek olmuştur. Babürlü Devleti'nde 18. yüzyılın başlarına kadar ön plana çıkan siyasi isimlere genel bir perspektiften bakmak ise bu çalışmayı önemli kılmıştır. Dolayısıyla sadece tek bir bürokratin siyasi kariyerinden ziyade -karşılaştırmalı bir araştırma olması dolayısıyla- Evrenzib'in ölümüne kadarki süreçte etkin olan vekil/vezirler incelenmiştir. Çalışmada hem tarama yöntemi hem de karşılaştırmalı araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemler ile vezirlik ve vekillik makamlarının kavramsal rollerinin birbirinden ayrılması sağlanmış ve Babürlü Devleti'nin 1526-1707 tarihleri arasında öne çıkan vekil ve vezirleri araştırılmıştır. Elde edilen bu bulgular sayesinde literatürdeki önemli bir tartışmanın altının doldurulması amaçlanmıştır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: January 18, 2024

Accepted: June 10, 2024

Keywords:

State of Baburids,

Wakil (Deputy),

Vizier,

Diwan,

Mansab.

ABSTRACT

In Turkish states, the ruler is accepted as the main ruler of the state. Although the channel of power is the ruler, states have had various areas of endeavor in social, political, economic and cultural terms. Therefore, the rulers needed an assistant who could convey information from different areas of the state and advise them. At this point, the institution of deputyship (wakil) and viziership came into play. The tradition of being a wakil and vizier was also continued in the State of Baburids established in North India. The wakil and viziers who strategically supported the Baburids rulers, guided them, and opened horizons with their ideas have gone down in history. In this research, famous names in the political field from the beginning of the State of Baburids (1526) to the end of the Aurangzeb period are included (1707). Those who held the positions of vizier and wakil took on responsibilities to ensure that the wheels of government worked properly and smoothly, and provided information and consultancy to the ruler. They regulated the regular functioning of the state levels in line with the duties and powers they assumed. Based on this, the aim of the study is; to eliminate the misconceptions of the institution of wakil and vizierate that existed in the politics of the State of Baburids and to show the hierarchy between these offices. This study examines the prominent political figures in the State of Baburids until the beginning of the 18th century from a general perspective. Therefore, rather than just the political career of a single bureaucrat -since it is a comparative research- the wakil/viziers who were active in the process until Aurangzeb's death were examined. Both scanning method and comparative research method were used in the study. With these methods, the conceptual roles of vizier and wakil offices were separated and the prominent wakil and viziers of the State of Baburids between 1526 and 1707 were investigated. Thanks to these findings, it is aimed to underline an important debate in the literature.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: sevilaykaratas74@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

With this study, it has been revealed that the positions of vizier and wakil in the State of Baburids were confused in terms of jurisdiction and concept over time. When current literature is examined, it is seen that the same statesman appeared as both vizier and wakil on the same dates. The reason for this is that the term “prime minister” is used in English for both terms. Thanks to this article, the misconception has been eliminated. In this study, especially Akbarnama and Jahangirnama were used extensively. Apart from these, Baburnama, Iqbâlnâmah, Muntakhabu-t-Tawârikh, Maâthir-ul-Umara and travelogues have been the sources illuminating the founding and rise periods of the State of Baburids. In the study, both scanning method and comparative research method were used.

Our methodology in this study proceeded as follows. Firstly, the administrative structure in the State of Baburids organization was examined. Then, the position of vizier, its duties and powers were investigated. Finally, the bureaucrats who came to the vizier position were compared. The same process was carried out for the wakil authority. Later, the bureaucrats who took office were also examined. Finally, a table was created and the officials in these two positions were compared. Therefore, a research method from general to specific was also examined in this study.

The institution of wakil and vizier had an important place in the State of Baburids. Because in the political field, they were the most authorized person after the Padshah and had the authority to make decisions. When historical sources are examined, no viziers or wakils were found during the reigns of Babür Shah and Humayun Shah. However, with the institutionalization process of the State of Baburids during the reign of Akbar Shah, new institutions and civil servants came to light. The most important of these were the positions of vizier and wakil.

Statesmen who assumed the office of wakil/vizier in the State of Baburids played an important role in strengthening the bond between the administration and the society. In this study, especially the wakils and viziers of the periods of Akbar Shah, Jahangir Shah, Shah Jahan and Aurangzeb are included. Among these names are Bairam Khan, Munim Khan, Şihabuddin Khan, Shamsuddin Muhammad, Muzaffar Khan Turbati, Raja Todar Mal, Abdur Rahim Khan, Mirza Aziz Koka, Sharif Khan, Mirza Ghias Beg (Itmad-ud-Daulah), Jafar Beg, Abul Hasan (Asaf Khan / Yamin-ud-Daulah), Molla Shukrullah Shirazi (Afzal Khan), Sadullah Khan, Muhammad Saed Muazzam Khan (Mir Jumle), Jafar Khan (Umdat-ul-Mulk) and Asad Khan (Asaf-ud-Daulah / Jumdat-ul-Mulk). In this study, the years of service of the mentioned State of Baburids statesmen and the amount of mansab they received are tabulated. As a result of the information obtained, the status difference between the wakil and the vizierate office emerged, and the duties and authority areas of these bureaucrats were also separated from each other.

Statesmen of Turkish, Indian and Persian origin, who came to the office of wakil/vizier in the State of Baburids, which had a multicultural structure, played an important role in strengthening the bond between the administration and the society. In this study, the years of service of the mentioned State of Baburids statesmen and the amount of mansab they received are tabulated. As a result of the information obtained, the status difference between the wakil and the vizier office emerged, and the duties and authority areas of these bureaucrats were separated from each other. Thanks to this article, the wakil and viziers of the periods of Akbar Shah, Jahangir Shah, Shah Jahan and Aurangzeb, the powerful rulers of the State of Baburids, were looked at from a general perspective. Thus, a comparison was made between wakils and viziers. It has also been revealed in which Padshah's reign there were more wakils or viziers. For example, during the reign of Akbar Shah, there were more wakils. The reason for this is that professions are slowly becoming institutionalized.

In terms of rank and seniority, the wakil had a more important place than the vizier. The powers of wakils and viziers, who were at the center of the administrative structure of the State of Baburids from Ekber Shah to the period of Aurangzeb, changed over time. In the early periods, the wakil personally served on behalf of the ruler, was the ruler's representative, and carried a great responsibility. Thus, he became the most authoritative person after the ruler in the political life of the State of Baburids. The vizier, on the other hand, dealt with the issues coming from the provinces and was responsible for the economy of the State of Baburids. He consulted the ruler about the treasury and gave information.

Giriş

Thomas Patrick Hughes, vezir kelimesini etimolojik olarak üç temele dayandırmıştır. İlki Arapça “وَزْر” (Vizr) köküne dayanan *yük* kelimesidir. Çünkü vezir, devletin yükünü taşımıştır. İkincisi “وَزْرَة” (Vezere) köküne dayanan *sığınak* kelimesidir. Çünkü hükümdarlar, vezirlerinin tavsiyelerine başvurmuşlardır. Üçüncüsü ise “أَزْر” (Ezr) köküne dayanan sırt veya güç kelimesidir. Çünkü insan bedeni sırttan güç bulduğu gibi hükümdar da veziri sayesinde güçlenmiştir (Hughes, 1885, s. 666).

Vezir kelimesinin çıkış noktası hakkında farklı anlaşmazlıklar vardır. Kimi araştırmacılar vezirlik kurumunun Sasanilere dayandığını belirterek vezir kelimesinin Farsça olduğunu savunurken, kimileri ise Abbasiler döneminden çok öncesinde de vezir kelimesinin Araplar tarafından kullanılması sebebiyle Arapça olduğunu iddia etmişlerdir (Ayaz, 2013, s. 79). Türk Dil Kurumu ise kelimenin Arapça olduğunu belirtmiştir (TDK, 2022). Grunebaum’a göre vezirlik kurumunu ilk kez Sasani modelini örnek alan Müslüman Araplar başlatmıştır (Grunebaum, 1953, s. 159). Özellikle vezirlik kurumunu yükselten ise Abbasi Hükümdarı el-Mansûr olmuştur (Goitein, 1942, s. 381).

Vezirlik makamı, Türk devletlerinin tümünde önemli bir yer işgal etmiştir. Vezirlik, bir memurun sahip olabileceği en yüksek makam olmuştur. Vezir olan kişi, hükümdarın hemen yanında yerini almıştır (Hughes, 1885, s. 666). Tarih boyunca çeşitli Türk devletlerinde görülen vezirlik makamı, divan üyelerini denetlemekle mükellef olmuştur. Öncelikli görevi ise *beytül mâl* yani hazine olmuştur (Grunebaum, 1953, s. 160).

Çalışmanın bir diğer önemli kavramı ise vekildir. Vekil, bir meselenin hallolması için görevlendirilen kimseye denmiştir (Topaloğlu, 2013, s. 9). Annemarie Schimmel’e göre Babürlü Devleti’nde hükümdarın yönetimi altındaki en yüksek mevki, vekilliktir (Schimmel, 2004, s. 71). Vekillik, Babürlü Devleti’nin en yüksek memuriyeti olmuştur. Hükümdarın baş danışmanı olma görevini yürütmüştür. Terfi, atama ve azledilme konularında hükümdara tavsiyelerde bulunmuştur (Khatrı, 2015, s. 93,95). Vekil; devlet ve hanedanla ilgili tüm konularda hükümdarın yardımcısı konumunda yer almıştır. Vekil, çok fazla güce sahip olmadığı dönemlerde bile hükümdarın güvenine sahip, dönemin en yüksek rütbeli memuru olmuştur. Vekil, bazı dönemlerde daha az görevi olmasına rağmen, hükümdarın yanında bir denetim merkezi görevini yürütmüştür (Qureshi, 2002, s. 71-72; Blake, 1979, s. 88). Babürlü hükümdarlarından sonra devletin en yetkili ikinci kişisi vekiller olmuş ve Vekil-i Mutlak olarak anılmışlardır. Ancak bu makam her zaman yürürlükte kalmamıştır (Çağlayan, 2005, s. 59). Khatrı’ye göre Babürlü Devleti’nin üçüncü hükümdarı Ekber Şah, kurumlar arasındaki güç paylaşımı ve kontrol dengesini yeniden düzenlemiştir. Böylelikle vekillik makamının büyük ölçüde yetkileri elinden alınmış ve mali konular vezire devredilmiştir (Khatrı, 2015, s. 95). Böylelikle denilebilir ki Ekber Şah, reformist bir yaklaşımla Babürlü Devleti’nin işleyişinde önemli düzenlemelere gitmiştir. Azmi Özcan da güçlü hükümdar Ekber Şah’ın Babürlü Devleti’nin gerçek kurucusu kabul edildiğini belirtmiştir (Özcan, 1998, s. 77).

Bu çalışmada genel olarak Babürlü Devleti’nin kuruluş ve yükseliş dönemindeki vekil ve vezirlerine yer verilmiştir¹. Dolayısıyla Babürlüler, atalarından aldıkları mirası devam ettirebilmek için vezirlik makamını kullanmışlardır. Bu durum, Babürlü hükümdarlarının en

¹ Babürlü Devleti’nin kuruluş dönemi 1526 tarihi ile başlamış, Ekber Şah’ın devleti kurumsallaştırmaya başlamasıyla birlikte yükseliş dönemine geçilmiş ve Evrengzib’in 1707 tarihinde vefatıyla çöküş dönemi başlamıştır (Konukçu, 2002, s. 1324-1337).

önemli başarılarından biri olmuştur. İdari yapının işleyişi, siyasi, askerî ve sosyal meselelerin yerine getirilmesi vekillik ve vezirlik kurumunun düzgün çalışmasına bağlı olmuştur.

Bu araştırmada Ekbernâme (Ebul Fazl Allami) ve Cihangirnâme'den (Cihangir Şah) çokça istifade edilmiştir. Bunların dışında Hümayunnâme (Gülbeden Begüm), Vekayi (Babürnâme) (Babür Şah), İkbâlname (Mutemed Han), Muntakhabüt Tevârih (Abdülkâdir Bedâûnî), Maasir-ul Umera (Şah Navaz Han) ve seyahatnameler, Babürlü Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerini aydınlatan kaynaklar olmuştur. Bu kaynaklardan İkbâlname ve Cihangirnâme'nin Farsça metinlerinden istifade edilmiştir. Bunların yanı sıra Laiq Ahmad, S. D. Goitein, Ibn Hasan, Syed Ali Kazım, Gulrukh Khan, Ishtiaq Husain Qureshi ve Samir Kumar Verma gibi isimler kıymetli çalışmaları ile literatüre katkı sağlamıştır. İsimleri anılan tarihçilerin kıymetli eserleri, bu çalışma için de pusula niteliği taşımıştır.

Babürlü Devleti'nde Vekil ve Vezirlik Makamı

Kautilya'ya göre egemenlik ancak yardımla mümkün hale gelmektedir. Çünkü tekerlek tek başına asla hareket edememiştir. Bu nedenle bir lider, bakanlarını görevlendirip onların görüşlerini de dinlemelidir (Kautilya, s. 18). Aynı durum, Babürlü Devleti için de geçerli olmuştur. Özellikle Ekber Şah'tan itibaren sistemli bir hâl alan kurumlar, zaman içerisinde düzenli bir işleyişe sahip olmuştur. Ekber Şah iyi bir yönetim sistemine sahip akıllı bir hükümdar olarak tarihe geçmiştir. Hükümdar her ne kadar nihai kararları kendisi alsada da bir dizi devlet adamına da sahip olmuştur (Khatrı, 2015, s. 88). Vezirlere tevdi edilen geniş yetkiler beraberinde makamın da sorumluluğunu getirmiştir. Vezirin konumu, devletteki en hassas makam görülmüştür (Hasan I. , 1970, s. 115). Bu doğrultuda hükümdarın atadığı kişiler, büyük sorumlulukları da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla vezirlik makamı, Babürlü tarihinde prestijini koruyan bir memuriyet olmuştur.

Babürlüler, vezirlerine her zaman ihtimam göstermiştir. Örneğin Şehzade Dara Şükuh, Şah Cihan döneminin ünlü veziri Sadullah Han'ı (belirli ücretlerin verilmesi talebini usulsüz olduğu gerekçesiyle geri çevirdiği için) sert bir şekilde azarlamıştır. Bu durum Şah Cihan'ın kulağına gittiğinde Dara Şükuh'u kınamış ve vezirinin gönlünü almak için ona değerli hediyeler göndermiştir (Qureshi, 2002, s. 73). Bu örnek, Babürlü Devleti'nde vezirlere gösterilen hassasiyeti gözler önüne sermiştir. Bir hükümdarın, usulsüzlük davasında Şehzadeye karşı - haklılığından emin olduğu için- vezirinin tarafında durması, vezirlik makamının hassasiyetini kanıtlar nitelikte olmuştur.

Ekber Şah, Cihangir Şah ve Şah Cihan dönemlerindeki birkaç istisna dışında bu makamlara iyi bir hizmet geçmişi ya da yüksek statülere sahip önemli kişiler atanmıştır. İranlı soylular ise diğer devlet adamlarına nazaran daha önce tercih edilmiştir. Muzaffer Han, Şihabüddin Han, Cafer Asaf Han, İ'timâdüddeve, Ebul Hasan Asaf Han, İradet Han, Afzal Han, Sadullah Han, Muazzam Han ve Cafer Han İran soylu Babürlü devlet adamlarıdır (Ahmad, 1976, s. 24). Bu durum, Babürlü Devleti'nin kapılarını İran'dan gelen bürokratlara açtığını ve bu bürokratlara devletin idaresinde kıymetli görevler verdiğini göstermiştir.

Babürlü Devleti'nin Yönetiminde Vekil ve Vezirlerin Rolü

Babürlü Devleti'nde vekillik makamı daima yürürlükte olmamıştır. Ekber Şah döneminde başbakan konumunda olan memura vekil, maliye bakanı konumunda olan memura ise vezir denilmiştir. Devletin mührü Vekil-i Mutlak'ta bulunmuş, her tayin ve atamada onun imza ve mührüne ihtiyaç duyulmuştur (Bayur, 1987, s. 433).

Ekber Şah hem Bayram Han'dan² edinmiş olduğu tecrübe hem de o güne kadar Hindistan'daki Türk yönetiminin işleyişi hakkındaki bilgileri sayesinde vekillik makamının görev, yetki ve işleyişini tam anlamıyla kurmaya çalışmıştır. Ekber Şah, vekili Bayram Han'ı görevden aldıktan sonra genel idareden ayırdığı maliyeyi, Delhi valisi Şihabüddin Han'ın³ kontrolüne bırakmıştır. Böylelikle vekillik makamı aynı anda üç kişi tarafından paylaşılmıştır: Şihabüddin Han, Munim Han ve Şemseddin Eteke Han. Ancak Ekber Şah 1564 yılında Muzaffer Han'ı divana atayarak gelir ve maliye konularını onun kontrolüne bırakmıştır (Ahmad, 1976, s. 7-8). Böylelikle Ekber Şah (1556-1605), yarım asra yakın saltanatı boyunca vezir ve vekilin konumunu kesinleştirmek için uğraşmıştır. Ekber Şah istemese de güç, belirli kişilerin elinde toplanmıştır. Bu konudaki en önemli nokta ise Ekber Şah'ın tüm uğraşlarına rağmen vezir ve divanın eş anlamlı kelimeler haline gelmesi olmuştur. Görev yetkileri tamamen benzer duruma düşmüştür (Ahmad, 1976, s. 15).

Genel olarak Türk devletlerine bakıldığında vezirlerin görevleri arasında;

- a. Gelir kaynaklarını sabitlemek,
- b. Olası tehlikeleri önlemek,
- c. Tebaanın hayatını kolaylaştırmakla ilgili devlet politikalarını düzenlemek,
- d. Akıllıca harcamalar yaparak acil durumlar için yeterli miktarda para bulundurmak,
- e. Devlet hazinesini sağlamlaştırmak,
- f. Olası bir düşmana karşı her zaman teyakkuzda olmak,
- g. Yolları güvenli ve sağlam durumda tutmak,
- h. Orduyu organize etmek,
- i. Farklı milliyet / dinden insanları ve devlet görevlilerini uygun yerlerde tutmak yer almıştır (Hasan I. , 1970, s. 114).

Babürlü Devleti'ne bakıldığında da zaman içerisinde vezirlerin görev tanımları yerine oturmuş ve yukarıda Türk Devletleri için sıralanan maddeler, Babürlü Devleti için de geçerli hâle gelmiştir. Babürlü Devleti'nde vekil konumu boş olduğunda vezir, başbakan görevi görmüştür. Böyle durumlarda ona "vezîr-i azam" ya da "vezîr-i küll" denilmiştir (Bayur, 1987, s. 435). Babürlü Devleti vezirlerinin de geniş yetkileri olmuştur. İlk ve en önemli konu, devlet hazinesinin vezirin kontrolü altında olmasıdır. Vezirin mali raporları vekile göndermesi beklenirken, vezir vekilin emrinde hareket etmeme hakkını da kullanmıştır. Vezir, vereceği kararlar için vekilden onay almamıştır. Hükümdar, neredeyse tüm önemli konularda vezirine danışmıştır. Yine bütün önemli atamalarda vezirin fikri alınmıştır. Neredeyse tüm mali görevler vezirin himayesi altında gerçekleşmiştir. Taşra valilerinin ve divanların atanması teorik olarak vezirin yetkisi altında gerçekleşmiş, ancak son söz her zaman olduğu gibi hükümdara ait olmuştur. Pargana⁴ veya Sarkar⁵ gibi küçük birimlerin atamaları da vezir tarafından gerçekleşmiştir (Qureshi, 2002, s. 74).

Babürlü Devleti'nin hükümdarları, tüm yönetim sorumluluğunu ellerinde tutmuştur. Ancak geniş sınırlara ulaşan devletin idaresini tek başlarına yönetmek bir hükümdar için dahi kolay olmamıştır (Qureshi, 2002, s. 70). Vezirler özellikle Babürlü hükümdarının reşit olmadığı ya da eğlence hayatına daldığı dönemlerde daha fazla sorumluluk üstlenmişlerdir. Sivil bir görev olan vezirlik makamı, sadece anormal durumlarda askerî meselelerle ilgilenmiştir. Birçok

² Bayram Bey'e Han ünvanı Şah Tahmasb tarafından verilmiştir (Şahin H. H., 2019, s. 1195).

³ Şihabüddin Han, Mahım Anaga'nın damadıdır (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979c, s. 846).

⁴ Genellikle elli ile yüz köyden oluşan Babürlü Devleti'nin ilçelerine pargana denir (Kaur, 2011, s. 274).

⁵ Birçok pargananın birleşmesi ile Sarkar oluşur (Rashid, 2017, s. 212). Günümüzdeki illere benzediği düşünülebilir.

törende hükümdarın temsilcisi olarak yer almıştır (Verma, 2002, s. 87-88). Vezirler, Babürlü Devleti'nin gelir idaresinin başı olmuştur. Vezirler için divan sıfatı da kullanılmıştır. Ancak tüm divanlar vezir olamamıştır. Özellikle de Hindu divanlar, vezirlik makamına gelmemiştir. Vezirler, özellikle Evrengzib döneminden sonra devletin fiilen yöneticisi haline gelmişlerdir (Sarkar J. , 1920, s. 31-33; Verma, 2002, s. 87-88). Böylelikle 1720'li ile 1730'lu yıllar, Babürlü devlet otoritesinin sürekli erozyona uğradığı ve idari bozulmaların yaşandığı tarihler olmuştur (Parikh, 2005, s. 52). Ahmad'a göre de Evrengzib dönemiyle birlikte vezirlik makamı tam anlamıyla bir kurum olmuştur. Bu makam ayrıca baş vezir, veziri a'zam, veziri muazzam veya divanı âlâ gibi isimlerle de tanımlanmıştır. Bu dönemde vezir, idari hiyerarşide yüksek bir konuma sahip olmuştur (Ahmad, 1976, s. 26).

Babürlü Devleti'nin Altın Çağında Öne Çıkan İsimler (1556-1707)

Bu çalışmada Ekber Şah döneminden Evrengzib döneminin sonuna kadar geçen sürede öne çıkan Babürlü vezir ve vekilleri ele alınmıştır. Bu geniş sürede vezir ve vekillik görevlerine gelmiş tüm isimleri burada listelemek, çalışma alanının uzamasına sebebiyet vereceğinden sadece yapılan araştırmalar sonucunda öne çıkan isimler incelenmiştir. Babür Şah ve Hümayun Şah dönemlerinde de güçlü isimlerin öne çıktığı görülmüştür. Örneğin Babür Şah, dört yıllık saltanatında her zaman yanında olan Nizamüddin Ali Barlas'tan (Emir Halife) vezir ya da vekil olarak bahsetmese de Babürnâme'nin "Tarihi Özet" ve "Metne Yapılan Eklemeler" bölümlerine göre ve Gülbeden Begüm'ün kıymetli eseri Hümayunnâme'nin dipnotlarındaki açıklamalara göre Nizamüddin Ali Barlas, Babür Şah'ın başvekili ve veziri konumunda yer almıştır (Gazi Zahîreddin Muhammed Babur, 2006, s. 111,618; Gülbeden, 1987, s. 179). Yine aynı şekilde dönemin çağdaş kaynağı olan Abdülkadir Bedâûnî'nin Muntehabü't-tevârih eserinde de vekil ve vezir olarak bahsedilen Emir Halife'nin (Bedâûnî, 2009, s. 451) buyruğu ise bir hükümdar emri gibi görülmüştür (Elliot ve Dowson, 1873, s. 38). Bayur da Babür Şah döneminde vezir ya da vekil yerine Halife ünvanının kullanıldığını tasdiklemiştir (Bayur, 1987, s. 434). Güncel literatürde ise vezir olarak kayıtlara geçmiştir (Demir, 2017, s. 75). Hümayun Şah döneminin siyasetinde öne çıkan isimlerden Hindu Bey ve Bayram Han ise devletin tüm sivil ve askerî işlerinden sorumlu olmuşlardır (Verma, 2002, s. 75; Hasan I. , 1970, s. 120). Sonuç olarak Ekber Şah döneminden itibaren Babürlü Devleti'nin bürokrasisinde çok sayıda devlet adamının varlık göstermesi sebebiyle çalışmanın zamansal aralığının 1556-1707 olması uygun görülmüştür.

Ekber Şah (1556-1605) Döneminde Öne Çıkan Vekil ve Vezirler

Bayram Han (ö. 1560)

1504 yılında Bedahşan'da dünyaya gelen Bayram Han, Babürlü Devleti'nin önemli devlet adamlarından biridir (Şahin H. H., 2019, s. 1195). Ekber Şah döneminin güçlü ismi Bayram Han (Hanlar Hanı), Şii mezhebine mensuptur. 1557 tarihinde Ekber Şah; kuzeni Selime Sultan Begüm ile Bayram Han'ı evlendirmiştir. Selime Sultan Begüm'den önce Bayram Han, Hintli bir Müslüman olan Mevat'lı Cemal Han'ın kızıyla evlenmiş ve bu evlilikten Abdurrahim Han dünyaya gelmiştir. Selime Sultan Begüm'ün ne Bayram Han'dan ne de daha sonra evlendiği Ekber Şah'tan çocuğu olmuştur (Beveridge, 1913, s. 595).

Babür Şah ve Hümayun Şah dönemlerinde hükümdarların siyasal güçleri belirgin şekilde görülmüştür. Hem Babür Şah hem de Hümayun Şah, güçlü düşmanlara sahip olmuşlardır. Ancak Hümayun Şah'ın 1556 tarihinde vefat etmesiyle birlikte (Konukçu, 1998, s. 481) Ekber Şah on dört yaşında tahta geçmiştir (Konukçu, 1994, s. 542). Ekber Şah'ın genç yaşta hükümdar olması, Bayram Han'ın siyasi alandaki etkinliğini artmıştır (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979a, s. 371).

Bayram Han ve ailesi, Ekber Şah döneminin en köklü ve önemli soylu ailelerinden biri olmuştur. Bayram Han'ın babası Saif Ali, Babür Şah'ın hizmetinde çalışmıştır. Bayram Han da Babür Şah, Hümayun Şah ve Ekber Şah olmak üzere üç hükümdar döneminde Babürlü Devleti'ne hizmet etmiştir (Husain, 1978, s. 1). Ekber Şah tahta geçtiğinde Bayram Han vekillik görevinde bulunmuştur (Bayur, 1987, s. 63). Gulrukh Khan'a göre, Ekber Şah'ın üst düzey soyluların da onayıyla Babürlü Devleti'nin padişahı olmasını sağlayan kişi, Bayram Han olmuştur (Khan G. , 2008, s. 176). Bayram Han'ın görev yetkileri o kadar geniş olmuştur ki Ekber Şah, Bayram Han'ın otoritesinden rahatsız olmaya başlamıştır. Daha sonraki Babürlü hükümdarları döneminde de hiçbir Babürlü vekili bu kadar güçlü bir otoriteye sahip olamamıştır (Khatri, 2015, s. 6). 1556-1560 yılları arasındaki dört yıllık zaman dilimine Bayram Han dönemi denmiş ve Ekber Şah 20 yaşındayken Bayram Han vefat etmiştir (Şahin, 2020, s. 117-119). İbn Hasan'a göre, idari açıdan Bayram Han'ın dönemi, Babürlü tarihinde önemli bir örnek olmuştur. Bayram Han, Ekber Şah'ın saltanat vekilliğini yapmış ve tüm egemenlik yetkilerini kullanmıştır (Hasan I. , 1970, s. 121). Ekber Şah'ın çocukluk ve gençlik yıllarında hem koruyuculuğunu hem de danışmanlığını yaptığı Bayram Han, Babürlü siyasi tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Munim Han (ö. 1575)

Munim Han, siyasi kariyerine Hümayun Şah döneminde başlamıştır (Khan I. A., 1973, s. 154). 1560 yılında *Hanlar Hanı* ünvanını alan Munim Han, vekil göreviyle Babürlü Devleti'ne hizmetini sunmuştur (Abul Fazl Allami, 1997, s. 333; Hasan I. , 1970, s. 125; Verma, 2002, s. 78). Srivastava'ya göre her ne kadar başarılı olsa da Bayram Han kadar olağanüstü yeteneklere sahip bir devlet adamı olamamıştır (Srivastava, 1962, s. 52-53). İbn Hasan da Munim Han'ın vekillik kariyeri son derece başarısız bulmuştur (Hasan I. , 1970, s. 129). Munim Han ilk dönemlerde başarısız olmuş, bu yüzden Mahım Anaga'nın (Enege) desteğini kazanmaya çalışmış ve kendisini onun grubuna bağlamıştır. Ancak bir yıl kadar vezirlik yaptıktan sonra görevinden alınmıştır. O sırada Şemseddin Muhammed Eteke⁶ Han⁷ vekil olmuştur. Ancak Şemseddin Muhammed Eteke Han, Mahım Anaga'nın stratejilerine karşı duruş sergilemiştir. Bu yüzden Şemseddin Muhammed Eteke Han, Mahım Anaga'nın oğlu Ethem Han tarafından bir komploya uğrayarak 16 Mayıs 1562 tarihinde Divanı Has'ta öldürülmüştür. Ekber Şah ise bu duruma karşılık Ethem Han'ı öldürtmüştür. Olayın şokunu atlatamayan Mahım Anaga, oğlunun vefatının kırkıncı gününde hayatını kaybetmiştir. Genç hükümdar Ekber Şah, tekrardan Munim Han'ı vekil tayin etmiştir (Verma, 2002, s. 77-79; Bayur, 1987, s. 73; Çağlayan, 2005, s. 23; Hasan I. , 1970, s. 125). 1567 yılında Ekber Şah, Munim Han'ı Jaunpur'daki isyanları bastırmak için göndermiştir. Ancak o tarihten itibaren altı yıl boyunca sarayda başka bir vekil ismine rastlanılmamıştır. Verma, bu durumun iki sebebinin olduğunu belirtmiştir. İlki Munim Han'ın Jaunpur'da da olsa hâlâ resmî olarak vekil olması; ikincisi ise vekillik makamına gelebilecek uygun bir kişinin olmamasıdır (Verma, 2002, s. 80).

Munim Han'ın kariyeri, aynı zamanda vekilin Babürlü Devleti'ndeki durumunu da belirlemiştir. Gelir ve maliye konuları vekillik makamından ayrılmıştır. Ancak yine de devletin en üst memuru vekillik olarak kalmıştır (Hasan I. , 1970, s. 130). Munim Han, 1575 tarihinde vefat etmiştir (Khan I. A., 1973, s. 154).

⁶ Sütbaba anlamına gelen Ataka, Ata veyahut Ağa'nın kısaltılmış halidir (Bayur, 1987, s. 70).

⁷ Şemseddin Muhammed Han Eteke, Ekber Şah'ın süt annesi Cici Anaga'nın eşidir. Hümayun Şah, Şemseddin Muhammed Han'ı lütuflandırarak eşinin şehzadeyi emzirmesine müsaade etmiştir (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979b, s. 157; Khan G. , 2008, s. 182).

Muzaffer Han Turbati (ö. 1580)

Dönemin vekili Munim Han'ın başarısız siyasetini fark eden Ekber Şah, Muzaffer Han'ı divan⁸ olarak atamıştır (Hasan I. , 1970, s. 129; Haig, 1937, s. 87). Şah Navaz Han'a göre ilk olarak Bayram Han'ın divanı olmuş, ardından da Divan-ı Büyütât görevine yükselmiştir (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979b, s. 359). Onun bu göreve atanmasıyla birlikte gelir ve maliye işleri birbirinden ayrılmıştır. Hem Bayram Han'ın yanında çalışmış hem de daha öncesinde Pargana memuru olarak görev yapmış olmak, maliyenin tabanından tavanına yükselmesini sağlamıştır. Muzaffer Han, Ekber Şah'ın (1556-1605) saltanatının on ikinci yılından on yedinci (tahminen 1568-1573 yılları arası) yılına kadar divan olarak görev yapmıştır. Muzaffer Han, Ekber Şah'ın saltanatının on yedinci yılında ise hükümdara karşı olan kötü davranışından dolayı makamından uzaklaştırılmıştır (Khatri, 2015, s. 97-98; Hasan I. , 1970, s. 127; Ahmad, 1976, s. 10). Muzaffer Han, görevinde bulunduğu sıralarda pek çok mali reform gerçekleştirmiştir. Bu sayede konumunu da güçlendirmiştir (Verma, 2002, s. 91). Yaptığı başarılarından dolayı Cümletül Mülk ünvanını almıştır (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979b, s. 361). Muzaffer Han, Ekber Şah'ın saltanatının yirmi ikinci yılı ile yirmi dördüncü yılı (1578-1580) arasında vekillik yapmıştır (Hasan I. , 1970, s. 131). 1580 tarihinde vefat etmiştir (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979b, s. 364).

Raca Todar Mal (ö. 1589)

Ekber Şah döneminin soyluları arasında önemli ve ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Maasir'ul Umera'ya göre Raca Todar Mal, Ekber Şah'ın on sekizinci hükümdarlık yılında hizmetine girmiştir (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979c, s. 951). Ancak Bloochman'a göre Raca Todar Mal, bu tarihten çok daha önce Ekber Şah'ın hizmetine girmiştir (Abul Fazl Allami, 1997, s. 376). Ekber Şah'ın hükümdarlığının yirmi ikinci yılında (tahminen 1578), Raca Todar Mal vezir; yirmi yedinci yılda ise vekil (tahminen 1583) olarak atanmıştır. Todar Mal, devlet ekonomisinde büyük bir mali reform gerçekleştirmiştir. Bu reforma göre o güne kadar Hintçe tutulan gelir hesaplarındaki dil ve rakamlar, Farsça kaydedilmeye başlanmıştır. Todar Mal, bu reformla birlikte tüm devlet hesaplarının Farsça tutulmasını emretmiştir. Böylelikle Todar Mal, kendi milletini ve dindaşlarını, devletin saray dilini öğrenmeye zorlamış ve bu sayede Farsça öğrenmek zorunlu hale gelmiştir (Abul Fazl Allami, 1997, s. 376-377; Das, t.y., s. 74).

Ebul Fazl, genel anlamda Raca Todar Mal'ı pek sevmemiş, ancak dürüstlüğü, cesareti, iş bilgisi, yetenekleri ve Hindistan'ın idaresi konusunda çağın eşsiz örneği olduğunu belirterek övmüştür. Todar Mal, 2 Kasım 1589 tarihinde vefat etmiştir (Abu'l-Fazl Allami, 2000, s. 861-862; Verma, 2002, s. 85).

Abdurrahim (Hanlar Hanı) (ö. 1627)

Ekber Şah'ın vekili Bayram Han'ın oğlu Abdurrahim Han, Ekber Şah'ın saltanatının ilk yılında yani 1556 yılının aralık ayında Lahor'da doğmuştur (Konukçu, 1988, s. 290). Henüz dört yaşında iken babası Bayram Han şehit edilmiştir. 1562 yılında Ekber Şah, 6 yaşındaki Abdurrahim'i bizzat yetiştirmeye başlamıştır. Abdurrahim Han, ilerleyen yaşlarda Mirza Han ünvanını almıştır. Farsçaya çevirdiği Babür Şah'ın Hatıratı'nı Ekber Şah'a sunmuş ve büyük beğeni almıştır. 1590 tarihinde vekil olmuştur (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979a, s. 50-52). Babasının ünvanı olan Hanlar Hanı ünvanıyla onurlandırılmıştır (Srivastava, 1962, s. 49).

⁸ Daha önce de bahsedildiği gibi divan, vezirler için kullanılmıştır. Ancak her divan vezir olamamıştır (Sarkar J. , 1920, s. 31-33; Verma, 2002, s. 87-88).

Todar Mal'in vefatından sonra idari meselelerle Ekber Şah'ın ünlü devlet adamlarından vekil-üs saltanat Bayram Han'ın oğlu Abdurrahim ilgilenmiş, ancak Todar Mal kadar etkili olamamıştır. Yine de devletin toprak genişletme siyasetinde yetenekleriyle dikkat çekmiştir (Verma, 2002, s. 85). Abdurrahim Han, Cihangir Şah döneminde 1627 yılında vefat etmiştir (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979a, s. 61).

Mirza Aziz Koka (Han-ı Azam) (ö. 1624)

Ekber Şah'ın sütbabası olan Şemseddin Muhammed Eteke'nin oğlu Mirza Aziz Koka, Ekber Şah ile aynı yaşta ve oyun arkadaşı olmuşlardır (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979a, s. 319). Ekber Şah'ın saltanatının kırkıncı yılında (1596) vekil olmuştur (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979a, s. 327). Verma'ya göre Hanlar Hanı Abdurrahim gibi Mirza Aziz Koka da yönetim işlerinde önemli bir rol oynamamıştır. Ayrıca Babürlü Devleti'nde tahtın varisi olarak Şehzade Selim (Cihangir Şah) yerine kendi damadı Şehzade Hüsrev'i desteklemiştir. Ekber Şah'ın 1605 yılındaki vefatına kadar bu görevini sürdürmüştür (Verma, 2002, s. 86). 1624 yılında Ahmedabad şehrinde vefat etmiştir (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979a, s. 331).

Cihangir Şah (1605-1627) Döneminde Öne Çıkan Vekil ve Vezirler

Şerif Han (Emirül Ümera) (ö. 1612)

Şerif Han, şehzadeliği döneminden itibaren Cihangir Şah'ın üzerinde nüfuz sahibi olmuştur. Bu yüzden de Cihangir Şah tahta geçer geçmez Şerif Han'ı vekil olarak atamış ve Emirül Ümera ünvanını vermiştir. Cihangir Şah, tüzüğünde Şerif Han ile ilgili şöyle bahsetmiştir:

Şerif Han, çocukluğundan beri benimle birlikte büyümüştü. Ben şehzadeyken ona Han ünvanını vermiş, ona askeri rütbe vermiş (davul-tag) ve Allahabad'dan Yüce Babamı görmeye giderken onu 2500 rütbesine yükseltmiştir. Bihar valiliğini ona devrederek, işlerini serbestçe yürütmesine izin verdim ve oraya gitmesine izin verdim. Benim tahta çıkışımdan on beş gün sonra, Recep ayının dördüncü günü (5 Kasım 1605) biat etme saadetine kavuştu. Gelmesine çok sevindim, çünkü bana olan bağlılığı o kadar büyük ki onu bir evlat, bir kardeş, bir dost, bir yoldaş gibi görüyorum. Onun biatına, zekasına ve tecrübesine tamamen güvendiğim için onu vekilim ve vezirim yaptım ve ona üzerinde hiçbir hizmet ünvanı olmayan Emirül Ümera ünvanını verdim. Onu 5000 zat ve savar rütbesine yükselttim. Her ne kadar kendi makamında rütbenin bundan daha yüksek olması mümkün olsa da şöyle dedi: "Benim tarafımdan üstün bir hizmet yapılanaya kadar daha yüksek bir rütbeyi kabul etmeyeceğim (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979c, s. 817).

Cihangir Şah'ın veziri Şerif Han'ın aşırı hastalanması ve unutkanlığının artması sebebiyle, Cihangir Şah vezirlik görevini 1607 tarihinde Cafer Asaf Han'a⁹ vermiştir (Nûreddin Muhammed Cihângîr Gurkânî, 1359/1980, s. 60-61; Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979c, s. 818; Hasan I. , 1970, s. 132). Ancak Cafer Asaf Han, Cihangir Şah'ın saltanatının dördüncü yılında (1609) Dekken'e görevlendirilmiş ve bir daha başkente dönmeden vefat etmiştir (Hasan I. , 1970, s. 132).

Muzaffer Han hapis hayatından çıktıktan sonra yükselerek vekil olmuştur. Şerif Han ise Cihangir Şah tahta çıkmadan önce hiçbir önemli memuriyete sahip olmamıştır. Ekber Şah döneminde Muzaffer Han'ın, Cihangir Şah döneminde de Şerif Han'ın vekilliğe atanmasının ardından vekillik makamı doğuştan bir ayrıcalığa, önemli bağlantılara veyahut uzun süreli hizmete sahip kişilerin tekelinde olmaktan çıkmıştır (Hasan I. , 1970, s. 139). Buradan

⁹ Cafer Bey (Asaf Han), Ağa Molla Devâtdâr Kazvini'nin torunudur. 1577 tarihinde aile büyükleriyle birlikte Şah Tahmasb'ın sarayından Babürlü Devleti'ne göç etmiştir (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979a, s. 282).

anlaşıldığı üzere hem başarı hem de bürokratların hükümdarlar üzerindeki prestiji, statülerini etkilemiştir.

Mirza Gıyas Bey (İ'timâdüddeve) (ö. 1622)

Gıyas Bey, babasının vefatının ardından 1577 tarihinde Tahran'dan Hindistan'a göç etmiştir. Kelimelerin anlamlarını çok iyi bildiği için yazma becerisinde ileri seviyede olmuştur. Benzer şekilde ticari zekâsı ile de öne çıkmıştır. Kapısına gelen hiç kimse hayal kırıklığına uğramamış, yoksullara cömert davranmıştır. Fetihpur'da Ekber Şah ile tanışmış ve kısa sürede divanlık görevine yükselmiştir (Elliot ve Dowson, 1875, s. 404). Gıyas Bey ilk olarak 300 atlık bir mansıbla (mansab) Ekber Şah'ın hizmetine girmiştir. Ardından Kabil'in divanı olmuş ve daha sonrasında ise 1596 tarihinde Divân-ı Büyûtât görevine terfi ettirilmiştir (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979c, s. 1074; Motamad Khân, 1865, s. 55; Nûreddîn Muhammed Cihângîr Gurkânî, 1359/1980, s. 14).

Cihangir Şah, tahta geçtiği 1605 yılında İ'timâdüddeve'yi vezir tayin etmiştir (Jahangir Shah, 1999, s. 31; Nûreddîn Muhammed Cihângîr Gurkânî, 1359/1980, s. 14). İ'timâdüddeve'nin kızı Mihrünnisa (Nur Cihan Begüm), ilk kocasının vefatının ardından Cihangir Şah ile 1611 yılında evlenmiştir (Elliot ve Dowson, 1875, s. 404). Ancak güncel araştırmalar, İ'timâdüddeve ve ailesinin Babürlü Devleti'ndeki yükselişinin temellerinin -bu evlilikten çok öncesinde- Ekber Şah döneminde atıldığını belirtmiştir (Hasan S. N., 1958; Banks Findly, 1993, s. 12). Cihangir Şah dönemine gelindiğinde ise hükümdar ile vezir arasındaki bağ o kadar ilerlemiştir ki Cihangir Şah, purdah¹⁰ kurallarının etkili olduğu Babürlü haremde kadınların İ'timâdüddeve'nin yanında yüzlerini gizlememelerini belirterek İ'timâdüddeve'yi onurlandırmıştır (Nûreddîn Muhammed Cihângîr Gurkânî, 1359/1980, s. 200). Cihangir Şah, İ'timâdüddeve'ye *Hünermend* ünvanını vermiştir (Nûreddîn Muhammed Cihângîr Gurkânî, 1359/1980, s. 301). Schimmel'e göre Babürlü Devleti'nin bilinen en güçlü veziri İ'timâdüddeve'dir (Schimmel, 2004, s. 71). Prasad'a göre ise İ'timâdüddeve her koşulda terfi alacak bir kariyere sahip olmuş, ancak Cihangir Şah'ın kayınpederi olmasının ardından daha da hızlı bir şekilde yükselmiştir (Prasad, 1930, s. 186). Cihangir Şah, kayınpederi olduğu için İ'timâdüddeve'ye karşı sevgi ve saygı duysa da İ'timâdüddeve'nin başarılarının bu akrabalık bağı ile bir ilgisinin olduğu düşünülmemelidir. Zira İ'timâdüddeve, Ekber Şah döneminde Babürlü Devleti'nin hizmetine girmiştir. Ayrıca Nur Cihan Begüm ile Cihangir Şah'ın düşünlerinden çok öncesinde vezir olarak başarısını kanıtlamıştır.

Şah Cihan (1628-1658) Döneminde Öne Çıkan Vekil ve Vezirler

Ebul Hasan (Asaf Han / Yeminüddeve) (ö. 1641)

Ebul Hasan, İ'timâdüddeve'nin oğlu, Cihangir Şah'ın gözde eşi Nur Cihan Begüm'ün ağabeyidir. Cihangir Şah ile Nur Cihan Begüm evlendikten sonra Ebul Hasan, İtikad Han ünvanını almıştır. Mümtaz Mahal ünvanı ile bilinen kızı Ercüment Banu da Cihangir Şah'ın oğlu Şehzade Hürrem (Şah Cihan) ile evlenmiştir. Böylelikle Ebul Hasan, 1614 yılında Asaf Han ünvanını almıştır (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979a, s. 288; Nûreddîn Muhammed Cihângîr Gurkânî, 1359/1980, s. 148). 18 Ekim 1626 tarihinde ise Cihangir Şah tarafından Babürlü Devleti'nin vekilliğine tayin edilmiştir. Divana başkanlık etmiş, idari ve mali işleri özerk bir şekilde yürütmesi emredilmiştir (Jahangir Shah, 1999, s. 448). Ancak Cihangir Şah döneminde Nur Cihan Begüm, Asaf Han'ın daha çok damadı Şehzade Hürrem'in (Şah Cihan)

¹⁰ Purdah, Babürlü Devleti'nde saray kadınlarının -kendilerini koruma amacıyla- yabancı erkeklerin onları göremeyeceği şekilde yaşamasıdır. Detaylı bilgi için bkz (Karataş Yozgat ve Kuş Büyüktaş, 2022).

çkarları doğrultusunda hareket ettiğini düşünmüştür. Cihangir Şah hastalandığında ise Asaf Han, Daver Bahş'ı hapisten çıkarıp geçici olarak hükümdar ilan etmiştir. Nur Cihan Begüm ise ağabeyi Asaf Han'ı hapse atmak için sürekli haber göndermiştir. Ama Asaf Han çeşitli bahaneler uydurarak gelmemiştir (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979a, s. 288-289).

Şah Cihan tahta geçtiğinde Asaf Han'a Yeminüddeve (Devletin sağ kolu) ve Hanlar Hanı ünvanlarını vermiştir (Abul Fazl Allami, 1997, s. 575; Elliot ve Dowson, 1877, s. 46). Şah Cihan hem kayınpederi hem de vekili olan Asaf Han'a son derece saygı duymuş ama asla onun tarafından yönlendirilmeyi ve bu yüzden de gölgede kalmayı kabul etmemiştir. Bu yüzden Asaf Han'ın en yakın adamı İradet Han'ı görevden alarak Dekken'e göndermiş ve yerine Afzal Han'ı vezir tayin etmiştir. Vezir Afzal Han'ın statü ve üstünlüğü, Vekil Asaf Han'ı geride bırakmıştır. Öyle ki Şah Cihan hastalanıp yatağa düştüğünde de (1638) işlerin durumu hakkında danışmak ve bilgi vermek amacıyla huzura sadece Afzal Han alınmıştır (Ahmad, 1976, s. 21).

Asaf Han vefat ettiğinde Şah Cihan, onu hiçbir devlet memurunun sahip olamadığı rütbe ve saygınlığa (9000/9000) yükseltmiştir (Elliot H. M., 1875, s. 74; Elliot ve Dowson, 1877, s. 68; Hasan I. , 1970, s. 134). Asaf Han hem Cihangir Şah hem de Şah Cihan dönemlerinde divanda oturmuş ve siyasi / mali işlerle ilgilenmiştir. Asaf Han'ın vefatının ardından Şah Cihan bir daha vekil atamamış, atanmış kişiler ise Divan-ı Kul (Baş divan) olarak göreve gelmişlerdir (Hasan I. , 1970, s. 134-136).

Afzal Han (ö. 1639)

Gerçek ismi Molla Şükrullah Şirazi olan Afzal Han, Şiraz'da eğitim aldıktan sonra Cihangir Şah döneminde Şehzade Hürrem'in (Şah Cihan) hizmetine girmiştir. Rana (Udaipur) olayında barışı sağlamak için büyük etkisi olmuş ve böylelikle Şehzadenin divanı olmuştur. Şehzade Hürrem kendisine Afzal Han ünvanını vermiştir. Cihangir Şah'ın sevgili eşi Nur Cihan Begüm, Şehzade Şehriyar ile Şehzade Hürrem arasındaki rekabette -damadı olduğu için- Şehzade Şehriyar'ın tarafını tutmuştur. Bu kararında da sıklıkla Cihangir Şah'ı etkilemiştir. Şah Cihan da Afzal Han'ı Cihangir Şah ile görüşmesi ve düşüncelerinin tamamen yanlış olduğunu anlatması için saraya göndermiştir (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979a, s. 149-150; Karataş Yozgat, 2023, s. 189). Bu olay, Şehzade Hürrem'in Afzal Han'a ne kadar güvendiğinin bir örneği olmuştur.

Cihangir Şah'ın vefatının ardından (ö. 1627) Şehzade Şehriyar, kendisini Lahor hükümdarı ilan ettiğinde Afzal Han'ı da vekil tayin etmiştir. Ancak Afzal Han, Şah Cihan'ın hükümdarlığını istemiştir. Bu yüzden Şah Cihan'ın kayınpederi Asaf Han'ın düzenlemiş olduğu orduya karşılık kendi ordusuyla hareket etmek isteyen Şehriyar'ı, Afzal Han durdurmuştur. Şehriyar'ın orduyla gitmemesini ve ordudan haber gelene kadar beklemesini tavsiye etmiştir. Böylelikle komutansız kalan ordu çaresizce dağılmış ve 1628 yılında Şah Cihan tahta geçmiştir. Afzal Han hemen Şah Cihan'a biat etmiştir. Bu başarısından dolayı Afzal Han ilk yıl Mir Saman, ikinci yıl ise Baş Divan (Divanı Kul) olarak atanmıştır. Şah Cihan'ın saltanatının on birinci yılında (1639) 7000 mansıb rütbesine tayin olmuştur. Ancak artık yetmiş yaşına gelen Afzal Han 1639 yılında vefat etmiştir (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979a, s. 151-153).

Sadullah Han (ö. 1656)

Beni Temin Kureyş¹¹ soyuna dayanan Sadullah Han, Lahor'un Cenab nehri kenarında yaşayan bir ailede büyümüştür. İleri bir zekaya, muhakeme yeteneğine sahip olmuş ve iyi bir

¹¹ Adnâniler'e mensup bir Arap kabilesidir. Detaylı bilgi için bk. (Aycan, 2011, s. 418).

eğitim almıştır. Bu eğitimler sonucunda hem hafız hem de usta bir hattat olmuştur. Şehzade Dara Şüküh'un fermanlarının altına "Marifet-i Hud" (Benim aracılığım) ifadesini eklemiştir (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979c, s. 638). İbn Hasan'a göre Sadullah Han, Şah Cihan'ın en bilgili, en etkili ve en iyi divanı olmuştur. Sadullah Han, vezirlik görevi sebebiyle devlet işlerinin yanı sıra Belh ve Kandahar seferlerinde de aktif rol oynamıştır (Hasan I. , 1970, s. 195-198).

Bernier'in seyahatnamesine göre Hindistan'ın o döneme kadarki en yetenekli ve dürüst veziri Sadullah Han olmuştur (Bernier, 1916, s. 23). Ebul Fazl, İ'timâdüddeve, Asaf Han ve Sadullah Han arasında yapılan bir değerlendirmeye göre en yüksek mevkiye gelen vezir, Sadullah Han olmuştur (Hasan I. , 1970, s. 201). Şah Cihan'ın emirlerini en etkili şekilde yerine getirmiş ve ülkeyi sefaletten kurtarmıştır (Elliot ve Dowson, 1877, s. 71; Haig, 1937, s. 206). Sadullah Han'ın vezirliği döneminde Hindistan zenginleşmiştir. Allami Fahami Cümletül Mülk ünvanının sahibi olmuştur. 7 Nisan 1656 tarihinde vefat etmiştir (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979c, s. 643). Her ne kadar Dara Şüküh gibi bir şehzade Sadullah Han'a karşı çıksa da yaptığı şikayetler veziri etkilememiş ve Şah Cihan günün sonunda veziri Sadullah Han'a kıymetli hediyeler göndererek gönlünü almıştır (Hasan I. , 1970, s. 196-197). Sadullah Han'ın ölümü, Şah Cihan'ı bir divandan ve güvenilir bir danışmandan mahrum bırakmıştır (Hasan I. , 1970, s. 201). Qureshi; İ'timâdüddeve ve Sadullah Han'ın Babürlü Devleti tarihinin en büyük vezirleri (divanları) olduğunu belirtmiştir (Qureshi, 2002, s. 73).

Evrengzib (1658-1707) Döneminde Öne Çıkan Vekil ve Vezirler

Mir Cümle (ö. 1663)

Mir Cümle, 1591 tarihinde İran'ın Ardistan kentinde fakir bir petrol tüccarı olan Seyyid Mirza Hazaru'nun oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Ailesinin yoksulluğuna rağmen edebiyat öğrenmiş ve belki de bu edebiyat bilgisi sayesinde bir elmas tüccarının kâtipliğini yapmıştır. Elmas ticaretindeki bu deneyimi, ileriki yaşlarında kariyerine önemli bir katkı sağlamıştır (Sarkar J. N., 1951, s. 1; Ahmad, 1976, s. 28).

Mir Cümle, ekonomik sıkıntılar sebebiyle İran'ı terk etmek zorunda kalmış ve büyük ihtimalle 1630 tarihinden önce Hindistan'ın güneyinde yer alan Golkonda eyaletine göç etmiştir (Sarkar J. N., 1951, s. 2; Manucci, 1907, s. 231). Mir Cümle ünvanını ne zaman aldığı kesin olarak bilinmemekle beraber, bu ünvan kendi ismiyle adeta bütünleşmiştir. Kutup Şah Hanedanlığından Abdullah Kutup Şah'ın hizmetine girmiştir. Sultan ile Avrupalılar arasındaki kilit nokta olmuştur. Sultanı görmek için saraya gelen biri ilk olarak Mir Cümle ile görüşmüştür. Mir Cümle tarafından onaylanmayan hiç kimse Kutup Şah'ın huzuruna çıkmamıştır. O dönemde Mir Cümle'nin gücüne eşit çok az kişi olmuştur (Ahmad, 1976, s. 34). Ancak tüm bunlara karşın Mir Cümle'nin otoritesi ve gücü o kadar artmıştır ki zamanla oluşan düşmanları -sadakat kisvesi altında- sorun çıkarmak amacıyla Kutup Şah'a asılsız raporlar sunmuştur. Abdullah Kutup Şah, Mir Cümle'nin gözlerinin kör edilmesi için saraya çağırıldığında, Mir Cümle'nin saraydaki oğlu Emin Han komployu babasına haber vermiştir. Böylelikle Mir Cümle saraya gitmekten vaz geçmiştir. Mir Cümle'nin başarılarını duyan Şehzade Evrengzib ise onun Babürlü sarayına gelmesini istemiştir. Abdullah Kutup Şah'a karşı nefret duyan Şehzade Evrengzib, Mir Cümle için babası Şah Cihan'ı ikna etmiştir (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979b, s. 188; Tavernier, 1889, s. 165; Ahmad, 1976, s. 38-41).

Şah Cihan'ın sarayına gelen Mir Cümle 5000 zat¹² /5000 savar¹³, oğlu Emin Han ise 2000 zat / 1000 savar rütbesine atanmıştır. Abdullah Kutup Şah bu haberi alır almaz, Mir Cümle'nin oğlu Emin Han'ı ve oğullarını hapse atmıştır. Babürlü Devleti Hükümdarı Şah Cihan ile Golkonda (Kutup Şah Hanedanlığı) hükümdarı Abdullah Kutup Şah arasında 23 Mayıs 1636 tarihinde imzalanan İnkıyad Name'ye göre Abdullah Kutup Şah, Şah Cihan'ın dostlarını dost, düşmanlarını da düşman olarak göreceğine söz vermiştir. Ancak bu antlaşmaya rağmen Abdullah Kutup Şah, Mir Cümle'nin oğlu Emin Han ve ailesini serbest bırakmadığı ve mallarına el koyduğu için iki devlet savaş kararı almıştır. Savaş 7 Şubat 1656 tarihinden 30 Mart 1656 tarihine kadar sürmüş, Abdullah Kutup Şah'ın af dilemesi, yapılan çatışma için haraç ödemesi, damatlarını rehin vermesi ve kızını Evrengzib'in oğlu Muhammed Şah ile evlendirme sözü vermesi ile son bulmuştur (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979b, s. 189-191; Ahmad, 1976, s. 41-46).

Evrengzib, eğer hükümdar olursa Mir Cümle'yi bir memur olarak sarayın en yüksek mevkisine getireceğine, oğlu Muhammed Emin'i ise ikinci sıraya yerleştireceğine söz vermiştir. Bu süreçte ise Dara Şükuh ile herhangi bir dostane ilişkiye girmemesini istemiştir. Mir Cümle de eline herhangi bir fırsat geçtiğinde tüm gücüyle Evrengzib'i destekleyeceğini belirtmiştir (Ahmad, 1976, s. 47). Babürlü sarayına gelen Mir Cümle'ye Şah Cihan "Muazzam Han" ünvanını vermiştir. Şah Cihan'ın veziri Sadullah Han'ın 1656 yılında vefat etmesi üzerine Mir Cümle vezir olarak atanmıştır (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979b, s. 191; Ahmad, 1976, s. 48-49; Stein, 2015, s. 184). Evrengzib'in saltanatında da 7000/7000 rütbesiyle vezirlik yapmıştır (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979b, s. 194; Ahmad, 1976, s. 61).

Mir Cümle, Şehzade Evrengzib'in gücünün temellerini atmada önemli bir rol oynamıştır (Bernier, 1916, s. 16). J. N. Sarkar'a göre Mir Cümle, Babürlü tarihinde yaklaşık 30 yıl boyunca başarılı bir bürokrat, diplomat ve asker olarak görev almıştır. Diplomatik zekâsı ve bilgeliği sayesinde Hindistan'daki tüm çağdaşlarından üstün görülmüştür. Yine Sarkar'a göre zekiliği ve bilgeliğiyle tanınan Evrengzib bile veziri Mir Cümle'ye çeşitli konularda danışmıştır (Sarkar J. N., 1951, s. 295-296). Mir Cümle, yaptığı başarılar sonrasında kıymetli ünvanlarla ödüllendirilmiştir. Örneğin on altı ay süren Şehzade Şüca'yı yakalama görevini başarıyla gerçekleştiren Mir Cümle, Evrengzib'in saltanatının üçüncü yılında "Hanlar Hanı Sipahsalar" ünvanına layık görülmüştür (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979b, s. 197). Şehzade Dara Şükuh da 40 yaşında biri olmasına rağmen kendi adamlarına Mir Cümle'nin yürüyüşü ve hareketlerini taklit etme emrini vermiş (Manucci, 1907, s. 226) ve Mir Cümle'ye karşı kötü niyet besleyerek muhalefet olmuştur (Elliot ve Dowson, 1877, s. 179-180). Örneğin Şah Cihan'ın hastalığını fırsat bilen Dara Şükuh, Mir Cümle'yi itaatsizlik suçuyla vezirlik görevinden almıştır (Ahmad, 1976, s. 53).

Sokak sokak dolaşarak ayakkabı satan Mir Cümle, zaman içerisinde büyük bir servete sahip olarak ünlü bir tüccar haline gelmiştir (Manucci, 1907, s. 232). Muazzam olan servetini, yalnızca Babürlü Devleti tarafından kendisine sunulan fırsatlarla değil, aynı zamanda dünyanın çeşitli yerleriyle yaptığı kapsamlı ticaretin yanı sıra, sahte isimler altında işlettiği elmas madenleri sayesinde de elde etmişti. En iyi elmaslarını Portekizlilere satmıştır (Bernier, 1916, s. 17; Sarkar J. N., 1951, s. 3). Ticari faaliyetlerini deniz üzerinden yürütmüş ve çok sayıda gemiye sahip olmuştur. Bu sayede Babürlü Devleti'nin ünlü bir tüccarı haline gelmiştir.

¹² Zat, Babürlü Devleti'nde bir memurun kişisel rütbesine denir (Jahangir Shah, 1999, s. 472).

¹³ Savar, Babürlü Devleti'nde bir memurun sahip olduğu atlı asker sayısına denir (Kaur, 2011, s. 276).

Kazanmış olduğu mal varlığını, Babürlü sarayında kendi çıkarlarını gözeten dostlar kazanmak için kullanmıştır (Sarkar J. N., 1951, s. 3).

Mir Cümle, Evrengzib'in saltanatı boyunca ülkenin doğu bölgesindeki düşmanlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Her zaman zorlu seferlerde mücadele etmiştir. Vezir olsa bile sadece bir komutan gibi yaşamıştır. Vezir olarak divana katılıp yeteneklerini sergileme fırsatı bulamamıştır (Ahmad, 1976, s. 87).

Cafer Han (Umdetül Mülk) (ö. 1670)

Cafer Han, Cihangir Şah'ın veziri İ'timâdüddeve'nin erkek kardeşi Muhammed Tahir'in oğlu Sadık Han'ın oğludur. Sadık Han'ın dört evladı arasından en yeteneklisi Cafer Han olmuştur (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979c, s. 657). Sadık Han aynı zamanda Yeminüddeve Asaf Han'ın kız kardeşinin eşidir (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979a, s. 722). Hal böyle olduğunda Cafer Han, Yeminüddeve Asaf Han'ın yeğenidir.

Cafer Han, Evrengzib'in 1658 tarihinde tahta çıkmasıyla birlikte, devlet vezirliği görevinden Malva'nın valiliği görevine (1658-1663) tayin ettirilmiştir. Hasan'a göre bu durum kesinlikle bir rütbe düşürme olayı olmamıştır. Zira bir vezir kadar olmasa da valilik görevinde de büyük bir güce sahip olmuştur. Yine Evrengzib, Cafer Han'ın sadakati ve dürüstlüğünden emin olduğunda 1663 tarihinde vezirlik makamına yükseltmiştir (Hasan S. B., 1992, s. 25-26; Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979b, s. 370). 1670 tarihinde Şahcihanâbâd şehrinde vefat etmiştir (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979a, s. 723).

Esad Han (Cümle-ül Mülk) (1717)

Asıl ismi Muhammed İbrahim olan Esad Han, Zülfikar Karamanlı'nın en büyük oğludur. Zülfikar Han da yukarıda ismi geçen Sadık Han'ın kızı ile evlenmiştir (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979a, s. 270; Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979c, s. 1046-1047). Hâl böyle olduğunda Esad Han, Cafer Han'ın yeğenidir.

Evrengzib'in son ve en gözde veziri olarak otuz yıldan fazla bir süre Babürlü Devleti için çalışmıştır (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979a, s. 270; Ahmad, 1976, s. 100). 1676 tarihinde elli yaşındayken vezir tayin edilmiş ve 7000/7000 rütbesine çıkarılmıştır (Ahmad, 1976, s. 107). Esad Han; Nizamülmülk Asafüddeve ünvanı alarak vekil olmuştur. Evrengzib'den sonra tahta geçen Cihandar Şah, Esad Han'a amca diye hitap etmiş ve Esad Han'ın tahtın yanında oturmasına müsaade etmiştir (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979a, s. 274-275).

Aşağıda Babür Şah döneminden Evrengzib'e kadar bu çalışmada isimleri anılan vekil ve vezirler listelenmiştir.

Tablo 1: Babürlü Devleti'nde Öne Çıkan Vekil ve Vezirler (1525-1707)

Vekil / Vezir İsmi	Ünvanı	Görevde Olduğu Dönem	Görevde Olduğu Yıllar	Aldığı Mansıb
Vekil Bayram Han	Hanlar Hanı	Ekber Şah	1556-1560	5000
Vekil Munim Han	Hanlar Hanı	Ekber Şah	1562-1567	5000
Vekil Şihabüddin Han	Bahadır Han	Ekber Şah	1562	5000
Vekil Şemseddin Muhammed	Eteke Han	Ekber Şah	1563	?
Vekil Muzaffer Han Turbati	Cümletül Mülk	Ekber Şah	1578-1580	5000

Vekil Raca Todar Mal	?	Ekber Şah	1583-1589	4000
Vekil Abdurrahim	Hanlar Hanı	Ekber Şah	1590-1605	5000
Vekil Mirza Aziz Koka	Han-ı Azam	Ekber Şah	1595-1605	5000
Vekil Şerif Han	Emirül Ümera	Cihangir Şah	1606-1607	5000/5000
Vezir Mirza Gıyas Bey	İ'timâdüdevle	Cihangir Şah	1605-1622	7000/7000
Vekil Cafer Bey	Asaf Han	Cihangir Şah	1607-1609	5000/5000
Vekil Ebul Hasan	Asaf Han İtikat Han	Cihangir Şah	1626-1627	7000/7000
Vekil Ebul Hasan	Asaf Han Yeminüdevle Hanlar Hanı	Şah Cihan	1628-1641	9000/9000
Vezir Molla Şükrullah Şirazi	Afzal Han	Şah Cihan	1630-1640	7000/7000
Vezir Sadullah Han	Allami Fahami Cümletül Mülk	Şah Cihan	1650-1656	7000/7000
Vezir Muhammed Said Muazzam Han	Mir Cümle	Şah Cihan	1656-1657	6000/6000
Vezir Muazzam Han	Mir Cümle Hanlar Hanı Sipahsalar	Evrengzib	1657-1663	7000/7000
Vezir Cafer Han	Umdetül Mülk	Evrengzib	1663-1670	6000/6000
Vekil Esad Han	Asafüdevle Cümle-ül Mülk	Evrengzib	1676-1707	7000/7000

Kaynak: Tablo 1., (Gazi Zahîreddin Muhammed Babur, 2006); (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979a); (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979b); (Shâh Nawâz Khân ve Abdul Hayy, 1979c); (Abul Fazl Allami, 1997); (Bernier, 1916); (Elliot ve Dowson, 1873) (Elliot ve Dowson, 1875); (Elliot ve Dowson, 1877); (Sarkar J. N., 1951); (Kazım, 2008); (Ahmad, 1976) kaynaklarından alınan bilgiler ışığında yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu tabloda, devlet adamlarının isimlerinin yanına vekil ya da vezir oldukları belirtilmiştir. Ardından en çok kullandıkları ünvanlara, hangi hükümdar döneminde çalıştıklarına, hangi yıllar arasında görev aldıklarına ve ne kadar mansıb aldıklarına yer verilmiştir. Tablo hazırlanırken çok fazla kaynağa başvurulmuş, tasnif ve tahlilin ardından çözüme kavuşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda Babürlü Devleti'nin önemli siyasi isimlerinin edinmiş oldukları en üst makam ve rütbeleri belirtilmiştir. Örneğin Muzaffer Han daha önce divan olarak da atanmıştır. Ancak edinmiş olduğu en üst makam vekillik olduğu için tabloda da bu şekilde kayda geçilmiştir. Yine bazı isimler iki hükümdar döneminde de önemli görevlerde bulunmuştur. Bu duruma Asaf Han ve Muazzam Han (Mir Cümle) örnek gösterilebilir.

Sonuç

Babürlü Devleti'nin siyasi alanında önemli bir yer tutan vekil ve vezirler, aynı zamanda siyasi kararlar üzerinde önemli bir güce sahip olmuşlardır. Devletin kuruluş dönemi hükümdarları olan Babür Şah ve Hümayun Şah dönemlerinde vezirlik kurumuna rastlanılmazken, Ekber Şah dönemiyle birlikte bu makam Babürlü tarihine geçmiştir. Babürlü Devleti'nin yönetiminin idari yapısında vekil ve vezir merkezde yer almıştır. Ekber Şah'tan Evrengzib dönemine kadar görev yetkileri değişkenlik göstermiştir. Vekil, 1556-1707 yılları

arasında Babürlü tarihinde hükümdardan sonraki ilk kişi olarak kayıtlara geçerken vezir ise hükümdarın emirlerinin uygulanması için aracı bir memur olmuştur.

Vekillik, vezirlikten daha üst bir makam olmuştur. Çünkü vekil, bizzat hükümdar adına görev yapmış, hükümdarın temsilcisi olmuş, büyük bir sorumluluk taşımıştır. Böylelikle Babürlü Devleti'nin siyasi hayatında hükümdardan sonraki en yetkili kişi olmuştur. Vekiller, Babürlü Devleti ve hanedan ailesiyle ilgili tüm konularda hükümdara vekalet etmiştir. Vezir ise eyaletlerden gelen meselelerle ilgilenmiş, Babürlü Devleti'nin ekonomisinden sorumlu olmuştur. Hükümdara hazine hakkında danışmış ve bilgiler vermiştir.

Çok kültürlü bir yapıya sahip Babürlü Devleti'nde vekillik/vezirlik makamına gelen Türk, Hint ve Fars kökenli devlet adamları, yönetim ile toplum arasındaki bağın kuvvetlenmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Bu çalışmada, ismi geçen Babürlü devlet adamlarının hizmet yılları ve aldıkları mansıplar miktarları tablolandırılmıştır. Elde edilen bilgiler sonucunda vekil ile vezirlik makamı arasındaki statü farklılığı ortaya çıkmış, bu bürokratların görev ve yetki alanları da birbirlerinden ayrılmıştır. Ekber Şah Döneminde Bayram Han, Cihangir Şah döneminde İ'timâdüddeve, Şah Cihan döneminde Asaf Han ve Evrengzib döneminde de Mir Cümle (Muazzam Han) kendi dönemlerinin en belirgin isimleri olmuştur. Çalışmada biyografilerine değinilen diğer bürokratlar da kendi hayatlarının büyük bir kısmını Babürlü Devleti'ne hizmet ederek geçirmiştir.

Ekber Şah, Cihangir Şah, Şah Cihan ve Evrengzib dönemlerinde öne çıkan vekil ve vezirlerin araştırıldığı bu makalede, siyasi isimlerin nereli oldukları, doğumları, Babürlü siyasetindeki etkin yılları, aldıkları mansıplar ve ünvanları ele alınmıştır. Babürlü Devleti'nde Türk ve İran kökenli bürokratlar, Hintlilere nazaran daha fazla mansıp almıştır. Örneğin Ekber Şah döneminde Hintli Vekil Raca Todar Mal 4000 mansıp alırken yine Ekber Şah dönemi vekillerinden Bayram Han, Munim Han gibi vekiller 5000 mansıp almışlardır. Bu durum, Hintli bürokratların Babürlü Devleti'nin siyasetinde Türk ve Fars bürokratlardan bir adım geride olduğunu göstermiştir.

Bu çalışma ile birlikte Babürlü Devleti'nde rastlanılan vezirlik ve vekillik makamlarının zaman içerisinde yetki alanı ve kavramsal olarak karıştırıldığı ortaya çıkmıştır. Güncel literatürler incelendiğinde aynı devlet adamının, aynı tarihlerde hem vezir hem de vekil olarak kaynaklara geçtiği görülmüştür. Bunun sebebi ise her iki terim için de yabancı dilde "başbakan" (prime minister) ifadesinin kullanılması olmuştur. Bu çalışma sayesinde kavram yanlışlığı ortadan kaldırılmıştır. Araştırmanın özellikle tahlil ve tenkit süreçlerinde titiz bir şekilde çalışılmış; böylelikle hazırlanmış olduğumuz tablodan da anlaşılacağı üzere terimin güvenilirliğinden emin olunmuştur.

Kaynakça

- Abu'l-Fazl Allami. (2000). *The Akbarnama of Abul'l-Fazl*. (Cilt III). (Beveridge. H., Çev.). Calcutta: The Asiatic Society.
- Abul Fazl Allami. (1997). *The A-in-i Akbari*. (Cilt I). (Blochmann. H., Çev.). Delhi: Low Price Publications.
- Ahmad, L. (1976). *The Prime Ministers of Aurangzeb*. Allahabad: Chugh Publications.
- Ayaz, F. Y. (2013). *Vezir*. TDV İslam Ansiklopedisi. 43, s. 79-82, İstanbul.
- Aycan, İrfan. (2011). *Temîm (Benî Temîm)*. TDV İslam Ansiklopedisi. 40, s. 418-419, İstanbul.
- Banks Findly, E. (1993). *Nur Jahan empress of Mughal India*. Oxford: Oxford University Press.
- Bayur, Y. H. (1987). *Hindistan Tarihi*. (Cilt II). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bedâûnî, A. (2009). *Muntakhabu-t-Tawârîkh*. (Cilt I). (Ranking G. S. A., Çev.). Delhi: Idarah-i-Adabiyat-i-Delli.
- Bernier, F. (1916). *Travels in the Mogul empire 1656-1668*. (Constable. A., Çev.). Oxford: Oxford University Press.

- Beveridge, H. (1913). *Bairam Khân*. (Houtsma, M. T., Arnold, T. W., Basset, R. ve Hartmann R. Ed.). *The encyclopaedia of Islâm*. (Cilt I (A-D)). Leyden & London: Late E. J. Brill LTD Publishers and Printers; Luzac & Co 46, Great Russell Street.
- Blake, S. P. (1979). The patrimonial bureaucratic empire of the Mughals. *Journal of Asian Studies*, 39(1), 77-94.
- Çağlayan, H. (2005). Ekber Şah döneminde Hindistan (1542-1605). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Das, K. (t.y.). *Raja Todar Mal*. Calcutta: Saraswat Library.
- Demir, H. (2017). Babürlü Devleti'nde Hümayun dönemi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Elliot, H. M. (1875). *Shah Jahan*. (Ali, M. Ed.). Lahor: Cornell University Library.
- Elliot, H. M., Dowson, J. (1875). *The history of India as told by its own historians*. (Cilt VI). London: Trübner and Co. 57 and 59, Ludgate Hill.
- Elliot, H. M., Dowson, J. (1877). *The history of India as told by its own historians*. (Cilt VII). London: Trübner and Co., 57 and 59, Ludgate Hill.
- Elliot, S. H., Dowson, J. (1873). *The history of India as told by its own historians*. (Cilt V). London: Trübner and Co., 57 and 59, Ludgate Hill.
- Gazi Zahîreddin Muhammed Babur. (2006). *Baburnâme*. (Arat, R. R., Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Goitein, S. (1942). The origin of the vizierate and its true character. *Islamic Culture*, XVI, 380-392.
- Grunebaum, G. E. (1953). *Medieval Islam a study in cultural orientation*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Gülbeden. (1987). *Hümayunnâme*. (Abdürrab Yelgar, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Haig, W. (1937). *The Cambridge history of India*. (Cilt 4). (Burn, S. R. Ed.). Cambridge: Cambridge at the University Press.
- Hasan, I. (1970). *Central structure of the Mughal empire*. New Delhi: Munshiram Manoharlal.
- Hasan, S. B. (1992). Malwa under the Mughals (1562-1707). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Aligarh Muslim University, Aligarh.
- Hasan, S. N. (1958). The theory of the Nur Jahan 'Junta' - a critical examination. *Proceedings of the Indian History Congress*, 21, 324-335.
- Hughes, T. P. (1885). *Dictionary of Islam*. London: W. H. Allen & Co., 13, Waterloo Place, Pall Mall. S. W.
- Husain, A. (1978). The role of family groups of nobles in Mughal politics 1556-1627. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Aligarh Muslim University, Aligarh.
- Jahangir Shah. (1999). *The Jahangirnama, Memoirs of Jahangir, Emperor of India*. (Thackston, W. M., Çev.) New York: Oxford University Press.
- Karataş Yozgat, S. (2023). Babürlü Devleti'nde siyasi alanda kadının yeri ve önemine dair analitik bir çalışma: Nur Cihan Begüm. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Karataş Yozgat, S., Kuş Büyüktaş, C. (2022). *Babürlülerde harem ve purdah uygulamaları çerçevesinde Nur Cihan Begüm*. (Batal, S. Ed.). *Sosyal & Beşerî bilimlerde araştırma ve değerlendirmeler III*. (s. 205-231). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Kaur, R. (2011). *Role of select courtiers and officials at Lahore darbar (1799-1849)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Punjabi University. Patiala.
- Kautilya. (tarih yok). *Arthashastra*. (Shamasastry, R., Çev.) https://csboa.in/eBooks/Arthashastra_of_Chanakya_-_English.pdf adresinden alındı.

- Kazım, S. A. (2008). A critical study of the role and achievements of Sayyid brothers. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Aligarh Muslim University, Department of History. Aligarh.
- Khan, G. (2008). The structure of Mughal polity: 1526-1575 A.D. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Aligarh Muslim University, Department of History, Aligarh.
- Khan, I. A. (1973). *The political biography of a Mughal noble: Mun'im Khan Khan-ı Khanan 1497-1575*. Aligarh: Orient Longman.
- Khatri, A. (2015). Dynamics of central administration under Akbar and Mughal's military system. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Purvanchal University, Jaunpur.
- Konukçu, E. (1988). *Abdürrahim Han*. TDV İslam Ansiklopedisi. 1, s. 290, İstanbul.
- Konukçu, E. (1994). *Ekber Şah*. TDV İslam Ansiklopedisi. 10, s. 542-544, İstanbul.
- Konukçu, E. (1998). *Hümâyün*. TDV İslam Ansiklopedisi. 18, s. 481-483, İstanbul.
- Konukçu, E. (2002). *Bâbürlüler: "Hindistan'daki Temürlüler"*. (Güzel, H. C., Çiçek, K., ve Koca, S. Ed.), *Türkler Ansiklopedisi*. (C. 8). s. 1321-1345. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Manucci, N. (1907). *Storia do Mogor or Mogul India 1653-1708*. (Cilt 1). (Irvine, W., Çev.) London: John Murray, Albemarle Street.
- Motamad Khân. (1865). *The Iqbâlnâmah-i Jahângirî*. (Al-Haii, M. A. ve Ali, A. Ed.). Calcutta: Asiatic Society of Bengal.
- Nüreddîn Muhammed Cihângîr Gurkânî. (1359/1980). *Cihângirnâme-Tûzuk-i Cihângirî*. Tahran: Bunyad-i Farheng-i İran.
- Parikh, V. P. (2005). Polity and economi of Gujarat during the eighteenth century. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). The Maharaja Sayajirao University of Baroda, Faculty of Arts, Vadodara.
- Prasad, B. (1930). *History of Jahangir*. Allahabad: The Indian Press.
- Qureshi, I. H. (2002). *The administration of the Mughal empire*. Patna: N. V. Publications.
- Rashid, V. (2017). *Internal security system of Mughal India (1526-1707)*. (Doctor of Philosophy). University of Jammu, Jammu.
- Sarkar, J. (1920). *Mughal administration*. Calcutta: M. C. Sarkar & Sons.
- Sarkar, J. N. (1951). *The life of Mir Jumla the general of Aurangzeb*. (Sarkar, S. J. Ed.) Calcutta: Thacker, Spink & Co. (1933) LTD 3, Esplanade East.
- Schimmel, A. (2004). *The Empire of the Great Mughals*. (B. K. Waghmar, Ed., C. Attwood, Çev.) London: Reaktion Books.
- Shâh Nawâz Khân., Abdul Hayy. (1979a). *The Maâthir-ul-Umarâ*. (Cilt 1). (Prashad, B. Ed.). Beveridge, H., Çev.) New Delhi: Janaki Prakashan.
- Shâh Nawâz Khân., Abdul Hayy. (1979b). *The Maâthir-ul-Umarâ*. (Cilt 2 (1)). (Prashad, B. Ed.). (Beveridge, H., Çev.) Patna: Janaki Prakashan.
- Shâh Nawâz Khân., Abdul Hayy. (1979c). *The Maâthir-ul-Umarâ*. (Cilt 2 (2)). (Prashad B. Ed.). Beveridge, H., Çev.) New Delhi: Janaki Prakashan.
- Srivastava, A. L. (1962). *Akbar the great*. (Cilt 1). Agra, Delhi, Jaipur: Shiva Lal Agarwala & Company (P.) Ltd. Publishers.
- Stein, B. (2015). *Hindistan tarihi*. Arnold, D., (Ed.). (Günay, M., Çev.) İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Şahin, H. H. (2019). Orta Çağ Hindistan'ında yönetim: Bayram Han'ın Ekber Şah'a etkisi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 18/3, 1194-1204.
- Şahin, H. H. (2020). *Hindistan'da Türk Rönesansı Ekber Şah ve Dîn-i İlâhî'si*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Tavernier, J. B. (1889). *Travels in India by Jean Baptiste Tavernier*. (Cilt 1). (Ball, V., Çev.) London: Macmillan and Co.

-
- TDK. (2022). *Vezir*. 09 01, 2023 tarihinde Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Topaloğlu, B. (2013). *Vekil*. TDV İslam Ansiklopedisi, 43, s. 9-10, İstanbul.
- Verma, S. K. (2002). Central administration of the Mughals. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Veer Kunwar Singh University, Ara.
-